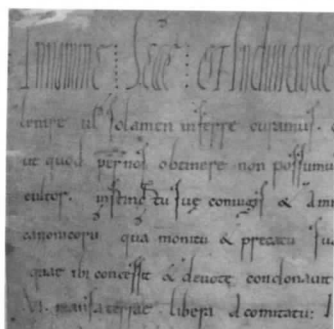

TIJDINGEN

1/2013

TIJDSCHRIFT VAN DE ERFGOEDKRING DE ROEDE VAN HARELBEKE
 16DE JAARGANG NR 1 - JUNI 2013

De jaarovergang 2012-2013 was voor de heemkundige kring De Roede van Harelbeke een scharniermoment. Na decennialange inzet voor de vereniging beslisten Willy Baert, Etienne Lambert, Frans Lampaert en Gerard Opsomer om leeftijd- en gezondheidsredenen eind 2012 gezamenlijk hun bestuursfunctie neer te leggen.

Willy, Etienne, Frans en Gerard: in naam van alle leden een ontzettend groot 'dankjewel' om De Roede van Harelbeke zo'n warm hart toe te dragen! Bedankt voor zoveel toewijding! Onze erkentelijkheid is groot!

Vrij snel hebben negen enthousiastelingen elkaar gevonden en een nieuwe bestuursploeg gevormd: Corine Buysens, Lynn Callewaert, Anja Deschuymere, Bruce Almey, Frederik Bossuyt, Stef Huysentruyt, Philip Vannieuwenhuyze, Dirk Viaene en Tom Viaene. Op de nieuwjaarsreceptie van 13 januari konden wij ons al een eerste keer aan u voorstellen.

Heeft u een vraag, wilt u iets over het verleden van onze stad in al zijn aspecten met anderen delen, heeft u nog een foto of een interessant object waarvan u vindt dat het niet verloren mag gaan voor de toekomstige generaties? Contacteer ons gerust! U kunt elke dinsdag tussen tussen 14 uur en 17 uur bij ons terecht in het stadsarchief Majestic, Gentsestraat 13bis, 8530 Harelbeke.

Onze plannen? We blijven volop inzetten op ons tijdschrift Tijdingen van De Roede van Harelbeke. U heeft het al gemerkt: Tijdingen steekt in een nieuw kleedje en ja, we hebben inderdaad ook een nieuw logo. De blauwe lijnen in het logo symboliseren de Leie en het kanaal Bossuit-Kortrijk die het grondgebied van onze stad doorkruisen; de vlasstengels verwijzen naar het gewas dat met onze geschiedenis is vergroeid.

Interesse om ook eens iets te schrijven voor Tijdingen of om een onderwerp aan te brengen? Aarzel niet!

Dit jaar mikken we verder op een mooie en toegankelijke publicatie over de archeologische opgravingen op de Collegewijk, onder leiding van Harelbekenaar Gertjan Plets (doctorandus in de archeologie aan de Universiteit Gent). Volgend jaar publiceren we het werk van onze nieuwe secretaris, Dirk Viaene, over 175 jaar spoorwegen in Harelbeke. En we hebben nog projecten in de steiger staan: over de Franse luchtaas Roland Garros die in 1915 exact een eeuw geleden een noodlanding maakte in Hulste, over de Leie in Harelbeke, het voetbal, ... Naast het vorsen en publiceren, willen we ook deelnemen aan andere activiteiten en/of die mee helpen organiseren, werken we aan een eigen website (www.deroede.be), enz.

Veel leesgenot met dit nummer van Tijdingen en hopelijk tot binnenkort!

Op de Wapper in Antwerpen staat, bevestigd tegen een betonnen muurtje, een kop in groene syenietsteen. Een plaatje vermeldt: "Peter Benoit 1834-1901 toondichter".

De sculptuur is van de hand van Jozef Cantré (1890-1957), houtsnijder, beeldhouwer, graficus en typograaf. Hij was een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het Vlaamse expressionisme. Het is het enige afgewerkte deel van een monument dat oorspronkelijk in Harelbeke had moeten komen.

De kop van Peter Benoit op de Wapper in Antwerpen.

1. Harelbeke

Al in 1902, een jaar na het overlijden van de meester, werd in Harelbeke een gedenkplaat voor *Vlaanderen's grooten harpenaar* onthuld aan het geboortehuisje van Peter Benoit. Er bestaat betwisting of de componist werkelijk in de Marktstraat geboren werd, maar in ieder geval gaat het om het huis van de grootvader van moederszijde, waar de ouders van Benoit, na een wat overhaast huwelijk (de jonge Pierre, die later Peter zou worden genoemd, kondigde zich al aan) gingen wonen.

Een jaar later werd een *Peter Benoitcomité* opgericht, dat een Benoitviering organiseerde. De (liberaal getinte) samenvatting van het comité viel evenwel niet in de smaak van het katholieke gemeentebestuur, zodat de katholieke harmonie Eendracht en Vrijheid voor een eigen viering zorgde. Beide kampen waren vol lof over hun eigen organisatie en bestempelden de viering van de tegenpartij als amateuristisch.

Voor de viering van het eeuwfeest in 1934, honderd jaar na de geboorte van Peter Benoit, werd het ernst. Voor die gelegenheid werd een *Peter Benoit Vereniging* opgericht, met als doel het Peter Benoitjaar 1934 luisterrijk te vieren. Voorzitter was prof. Floris Van der Mueren, ondervoorzitter notaris Paul Peërs (van 1921 tot 1933 burgemeester van Harelbeke) en secretaris de Harelbeekse apotheker Joris Ghyssaert.

Een van de hoogtepunten van de viering zou de inhuldiging van een Peter Benoit-

monument worden. Daarvoor werden de architect Richard Acke en beeldhouwer Jozef Cantré aangesproken. Zij kregen de opdracht een ontwerp met maquette in te dienen. De plannen werden begin 1934 aan de pers bekendgemaakt. Er zou een twee meter hoog beeld komen op een sokkel van nog eens een meter.

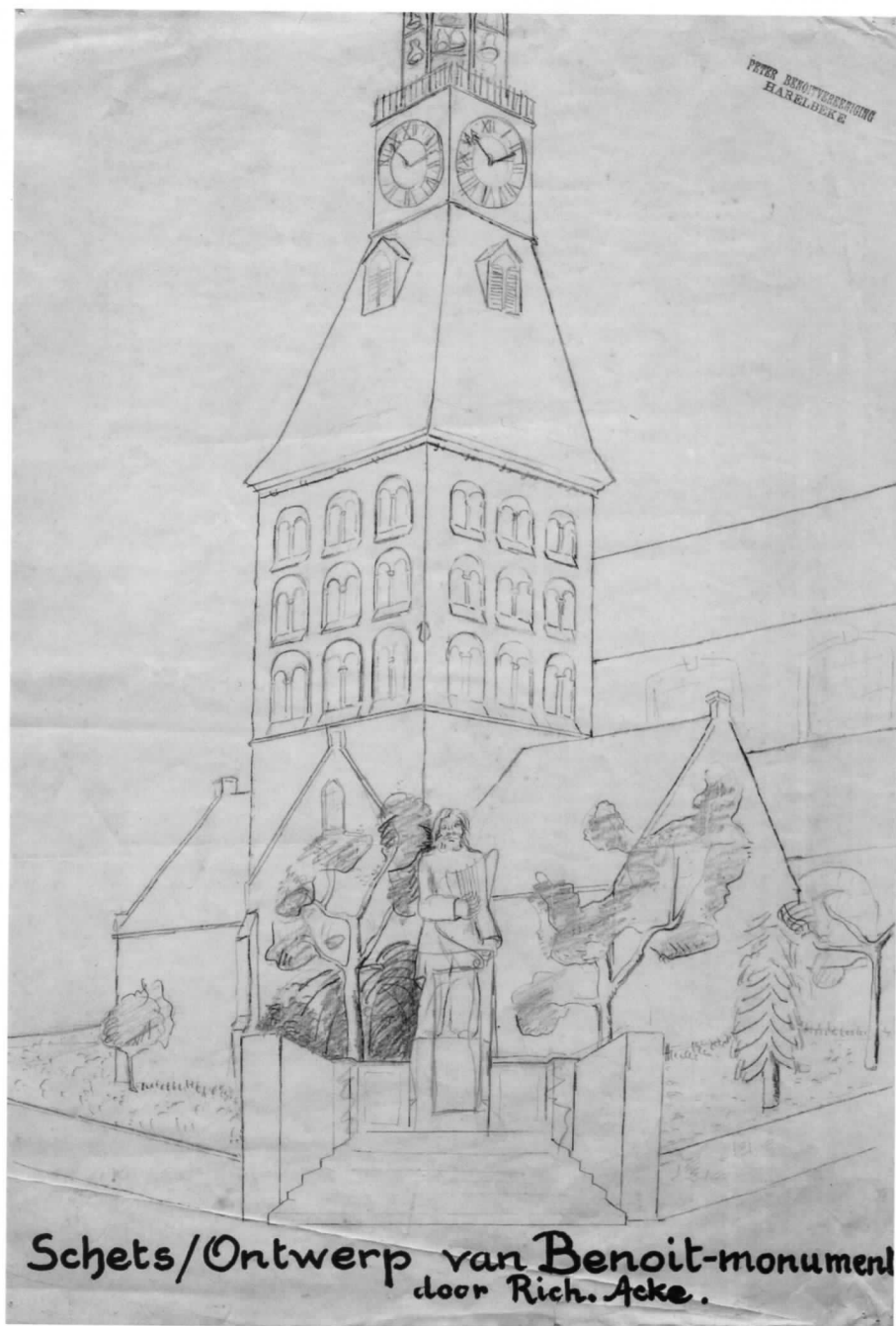
Als plaats voor het monument werd eerst gedacht aan de omheinde ruimte vóór de Sint-Salvatorstoren, op het oude kerkhof. In een brief van de architect en de beeldhouwer aan het stadsbestuur toonden de kunstenaars zich enthousiast over deze plek, met de *duizendjarige beiaardtoren* op de achtergrond. Dat daarvoor een en ander zou moeten afgebroken of verplaatst worden, leek ze geen bezwaar. Dat was het voor anderen blijkbaar wel, want drie maanden later moest de Peter Benoit Vereniging van dat plan afzien *om juridische redenen*. Als alternatief stelde de vereniging een locatie voor tegenover het geboortehuisje. In dat huisje was in 1926 op privé-initiatief een klein museum ingericht, dat een jaar later aan de stad werd overgedragen. Aan de overkant van de Marktstraat bevond zich in die tijd een tuinmuur. De tuin werd verhuurd aan de omwonenden door de eigenares, die de titel van burggravin van Harelbeke mocht voeren, maar in Parijs woonde: barones Berthe van Pottelsberghe de la Potterie, geboren burggravin de Moerman d'Harlebeke. De bedoeling was om op die plaats een plantsoen aan te leggen met daarin het

Benoitmonument. De barones weigerde evenwel haar grond af te staan. Het schepcollege stelde dan maar een andere plaats voor: het Stationsplein.

Hoewel zij rekende op de steun van gemeentelijke en andere overheden, nam de Peter Benoit Vereniging ook eigen initiatieven om geld in het laatje te krijgen. In Oost- en West-Vlaanderen werden tombola's ingericht en op 27 mei was in het stadhuis, tegen betaling van entreegeld, een maquette van het monument te bekijken.¹ De vereniging liet ook een foto van de maquette op prentkaart zetten om die verder te verkopen. Zij maakte gebruik van een nationaal uitgegeven Peter Benoitpostzegel, om er een uitgave voor filatelisten van te maken: de prentkaart met de postzegel, afgestempeld in Harelbeke op 17 augustus 1934, precies 100 jaar na de geboorte van de meester. Er zijn echter redenen om te twijfelen of die inspanningen voldoende middelen hebben opgeleverd.

Op 29 juli 1934 had in Harelbeke de viering van het honderdste geboortear van Peter Benoit plaats. Hoogtepunt buiten het muzikale gedeelte moest dus

¹ Tot dat ontwerp (als het niet het hele ontwerp was) behoorde de enige complete versie van het beeld. Het beeldje, slechts enkele tientallen centimeters hoog, bevindt zich nu in het Peter Benoitmuseum in Harelbeke. Het bevindt zich in een nis in een scheidingsmuur, ongeveer drie meter boven de begane grond. Wij konden het niet vinden zonder de hulp van Ann Matton.

Een schets met daarop de locatie waar het Peter Benoitcomité Cantrés standbeeld wilde plaatsen.
(Bron: Letterenhuis, Antwerpen)

de onthulling van het Benoitmonument worden. Maar er waren twee hindernissen: de plaats waar het moest komen stond nog niet vast en bovendien was van het beeld alleen nog maar de kop afgewerkt. Die werd dan maar onthuld voor de tuinmuur van de barones. De onthulling gebeurde door Maurits Sabbe terwijl de menigte het lied "Wij wilden wat was recht en wonnen wat wij wilden" aanhief.² Na de feestelijkheden ging de kop terug naar het atelier van de beeldhouwer.

² Het Vaderland, 31.07.1934. Uit: Willy Baert en Gerard Opsomer, *Wat gebeurde hier?*, uitgave nr. 26 van de heemkring De Roede van Harelbeke, Harelbeke, 2010.

Ondertussen waren het stadsbestuur en de Peter Benoit Vereniging het eens dat het monument toch op de plaats moest komen waar de kop onthuld was. De vereniging stelde voor de grond te laten onteigenen. Het schepencollege besloot *mededeling te geven aan de Peter Benoit-vereeniging, dat het gemeentebestuur bereid is het mogelijke te doen, op voorwaarde dat (de financiële) alle mogelijke onkosten en vergoedingen, vanwege de bestuursleden der Vereniging gewaarborgd wezen.*³ Het bestuur ondernam nog een poging om barones van Pottelsberghe de la Potterie te overtuigen via de Belgische ambassade

³ Stadsarchief Harelbeke, Notulenboek van het college van burgemeester en schepenen, 18.10.1934.

in Parijs. De ambassadeur, graaf André de Kerchove de Denterghem, toonde sympathie voor het initiatief. Hij probeerde persoonlijk de barones tot betere gedachten te brengen, maar zij bleef bij haar weigering de grond af te staan of te verkopen. In februari 1937 liet het gemeentebestuur de grond schatten en op 17 april besloot de gemeenteraad tot de aanleg van een *openbaren tuin* waarin het monument zou worden opgericht. Daartoe zou de gemeente de grond verwerven door aankoop of door onteigening. De *Peter Benoit Vereniging* schatte de kosten van onteigening op 130.000 frank.

Waar niemand zich blijkbaar zorgen over maakte, was de goedkeuring door de Commissie voor Monumenten en Landschappen. De Peter Benoit Vereniging had einde 1933 al de instemming gekregen van August Vermeylen, maar die had geen enkel officieel karakter.

In januari 1935 herinnert het Provinciaal Comité voor Monumenten en Landschappen de gemeente eraan dat zij haar goedkeuring nodig heeft om een standbeeld op te richten en verzoekt het ontwerp voor te leggen. Op 21 december 1937 meldt het Provinciaal Comité het besluit van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. De leden zijn *eenparig van mening dat het ontwerp op verre na niet beantwoordt aan hetgeen men rechtmatig had mogen verwachten van een hulde aan den grooten kunstenaar die Peter Benoit was ...* Het ontwerp werd dus afgekeurd.

De laatste bewaarde brief van de *Peter Benoit Vereniging* dateert van 8 juli 1940. Intussen zijn zowel Paul Peërs als barones van Pottelsberghe de la Potterie overleden. De oorlog is uitgebroken en Harelbeke heeft zwaar geleden onder de slag aan de Leie. Het dak van het geboortehuisje is beschadigd en de vereniging dringt aan op dringende herstelling. De brief draagt nog altijd een voorgedrukte oproep om aan te sluiten bij de vereniging en zo *in het bezit te komen van het Peter Benoitbeeld van Jozef Cantré.*

Het Peter Benoitmonument van Jozef Cantré is er dus nooit gekomen. Verzamelaars van prentkaarten vragen zich nog altijd af waar het beeld op die kaart uit 1934 nu eigenlijk staat. Niet veel later realiseerde Cantré een ander beeld, bescheidener van omvang, maar helemaal in dezelfde stijl: het grafmonument van

zijn vriend René De Clercq. Het beeld werd in 1936 in St.-Maartensdijk bij Utrecht, waar de dichter begraven werd, ingehuldigd. Toen de grafconcessie er in 1982 afliep, verhuisden zowel het stofelijk overschot, als het monument naar Deerlijk. De dichter werd bijgezet bij de St.-Columbakerk, waar het monument vandaag nog te bekijken is. In de enige bekende monografie over Jozef Cantré schrijft André De Ridder: *Het grafmonument en het gedenkteken van Peter Benoit hadden de kunstenaar op deze taak voorbereid.*⁴ Met die taak bedoelt hij het

bekendste beeldhouwwerk van Cantré: het monument voor Eduard Anseele in Gent (1938, voltooid in 1948).

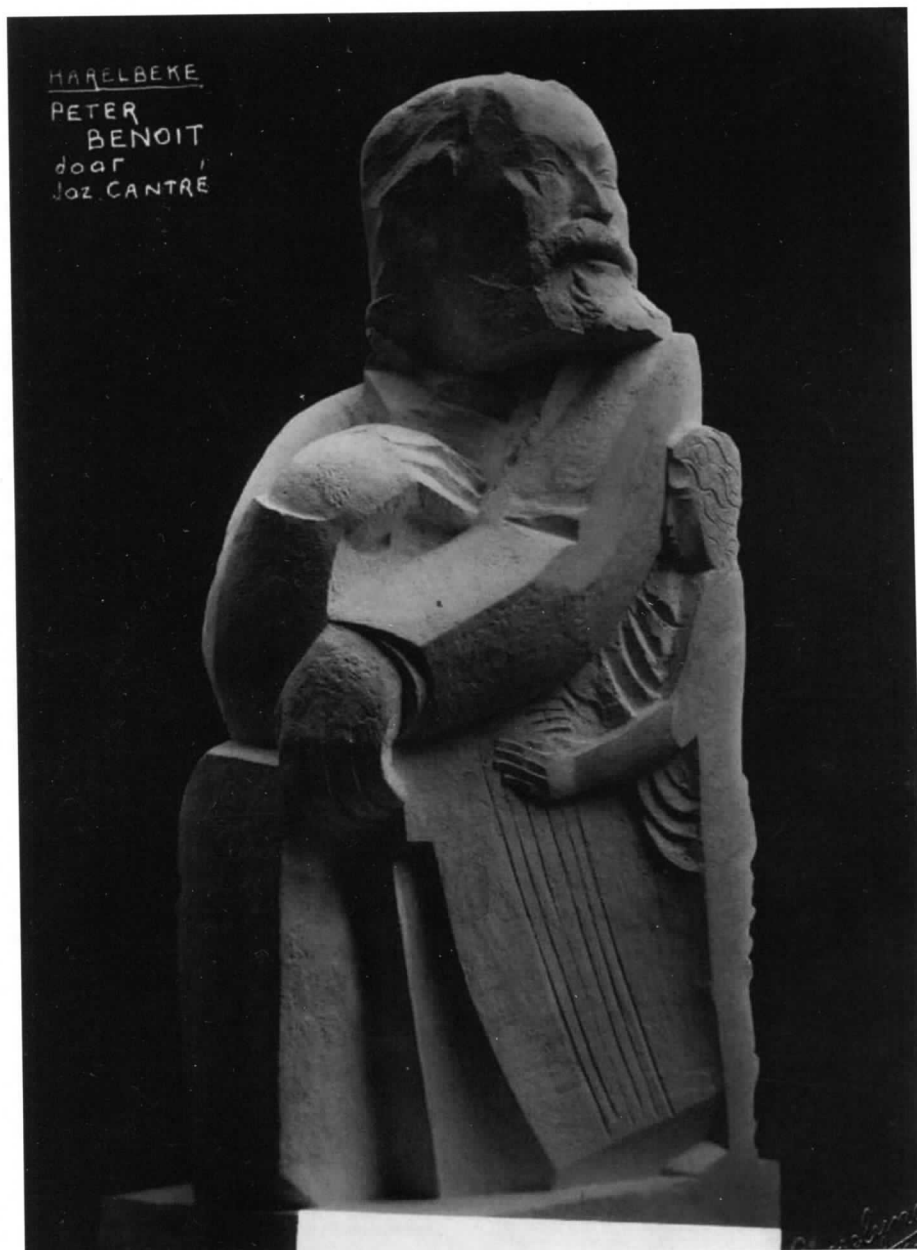
1951, een halve eeuw na het overlijden van Peter Benoit, werd opnieuw een Benoitjaar. Toen kreeg de componist uiteindelijk toch zijn standbeeld in Harelbeke. Niet van een modernist, flamingant en bovendien nog socialist ook als Cantré, maar van Alfred Courtens, de beeldhouwer van het koningshuis. De Brusselse beeldhouwer werkte in een meer traditionele stijl en realiseerde

heel wat standbeelden in Vlaanderen (in Kortrijk alleen al dat van koningin Astrid en de beeldenpartij van het Leimonument). Het standbeeld werd ingehuldigd op 24 juni 1951 door Lode Craeybeckx, burgemeester van Antwerpen. Hetzelfde jaar kocht de stad Antwerpen de kop van Cantré, of liever, de kop van Benoit door Cantré aan voor het Middelheimmuseum. Op het einde van het jaar besliste de Antwerpse gemeenteraad hun Benoitmonument op de Frankrijklei te verplaatsen.

2. Antwerpen

18 augustus 1877 was een hoogtepunt in de carrière van Peter Benoit. Toen werd op de Groenplaats in Antwerpen voor het eerst *Vlaanderens Kunstroem*, beter bekend als de Rubenscantate, uitgevoerd. Een groots opgezet muzikaal gebeuren, met verscheidene koren, fanfare en symfonisch orkest, tot zelfs de beiaard toe. Het was een evenement met een even grote weerklink als de rockfestivals vandaag, met dat verschil dat het een breder publiek bereikte. Later zouden nog werken volgen als de Consciencecantate en de kindercantate *De Wereld in!*

Toen al beschouwden de Antwerpenaren de componist als een van de hunnen, en niet ten onrechte. Hoewel Benoit graag lyrisch deed over zijn geboortestreek, waar hij vaak op bezoek ging, woonde en werkte hij het grootste deel van zijn volwassen leven in de Scheldestad. Toch was hij er niet meteen geaccepteerd. Toen de meester tien jaar eerder aangesteld werd als directeur van de *Ecole de Musique* werd hij nogal wantrouwig bekeken. Velen zagen in hem een boertje uit de Vlaanders of – erger nog – een Brusselaar. En hij stelde nog zijn eisen ook: de school moest voortaan *Vlaamse Muziekschool van Antwerpen* heten. De Antwerpse gemeenteraad ging akkoord en daardoor was de allereerste volledig Vlaamse culturele instelling in België geboren.⁵ Door de steun van Constance Teichmann, zijn beschermvrouw, en van minister Vandenpeereboom kon Benoit *zijn* muziekschool laten opwaarderen. In 1898 kreeg de school de titel van Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium.

Jozef Cantré: ontwerp standbeeld Peter Benoit (prentkaart uit 1934).
(Bron: Archief De Roede van Harelbeke)

⁴ André De Ridder, *Jozef Cantré*, Antwerpen, De Sikkels, ministerie van Openbaar Onderwijs, 1953.

Kunstkriticus De Ridder was een van de grote promotoren van het Vlaams expressionisme. Hij werkte samen met Cantré o.a. aan het tijdschrift *Sélection*.

⁵ De uit Kortrijk afkomstige Jules Vanden Peereboom (1843 – 1917) was in die tijd minister van Spoorwegen, Posterijen en Telegrafien. Hij stond bekend als Vlaamsgezind en kunstminnend.

Jozef Cantré: grafmonument van René De Clercq, Kerkplein, Deerlijk

Zo gevierd was Peter Benoit in Antwerpen, dat hij bij leven al een straat naar hem genoemd kreeg en op de dag van zijn begrafenis in 1901 beloofde burgemeester Jan Van Rijswijck al dat de stad hem met een groots monument zou bedenken. Het duurde tot 1907 (Van Rijswijck was intussen overleden) voor het stadsbestuur zich die belofte herinnerde. Toen werd een wedstrijd uitgeschreven waar haast alle Antwerpse beeldhouwers aan deelnamen. De jury bestond uit Parijzenaars, waaronder niemand minder dan Rodin. Die bekroonde de inzending van Emiel Vloors: een indrukwekkend monument, 100 bij 16 meter, met een klassiek naakte componist omringd door allegorische figuren. Volgens Rodin had het een van de mooiste monumenten van het land kunnen worden. Maar er was een bezwaar: de kostprijs zou ongeveer een miljoen frank worden, terwijl er slechts 75.000 frank voorzien was. Het project werd op de lange baan geschoven

en Vloors was er aan voor zijn moeite. Hij zou het later wel tot directeur van de Antwerpse academie brengen.

In 1934, een eeuw na de geboorte van Peter Benoit, kon de Scheldestad niet langer achterwege blijven. De opdracht ging naar een kunstenaar van internationaal niveau, die wel in Antwerpen geboren was: de ontwerper en architect Henry Van de Velde. Peter Benoit had Henry Van de Velde als kind gekend en kwam vaak bij de familie aan huis waar hij belangstelling toonde voor de muziekstudies van de jonge Van de Velde. Henry zou de muziek achter zich laten en een internationaal gereputeerd beeldend kunstenaar, ontwerper en architect worden. In die hoedanigheid kon hij vele jaren later zijn belangstelling voor muziek en zijn bewondering voor Benoit vorm geven in een monument dat in 1934 ter gelegenheid van het eeuwfeest van de componist werd ingehuldigd.

Zijn ontwerp omvatte geen beelden: het bestond uit een architecturaal geheel met een waterbassin en een gestileerde lier als enig figuratief element. Het monument kreeg een plaats op de Kunstlei (thans Frankrijklei), voor de opera, die ook zijn ontstaan aan Benoit te danken had. Het werd op 12 september 1934 ingehuldigd. Niet iedereen was er gelukkig mee. Letterkundige Amand de Latijn vergeleek de lier, van waaronder het water in het bassin stroomde, met een rioolmond. Het waterbassin was wel populair bij nachtbrakers, die er wel eens een duik in namen, waardoor het de bijnaam *Kamiels Zwemdok* kreeg, naar de toenmalige burgemeester Camille Huysmans. Er wordt verteld dat er ooit eens een zeehond in is gevonden.

Ondertussen was in Harelbeke de kop door Jozef Cantré ingehuldigd, maar het beeld raakte, zoals wij eerder vertelden, nooit afgewerkt. In 1951, toen Harelbeke een ander Benoitmonument kreeg, kocht het toen nieuwe Antwerpse Middelheimmuseum Cantrés werk van de Peter Benoitvereniging. Het Antwerpse stadsbestuur besloot in hetzelfde jaar om het monument op de Frankrijklei te verwijderen. Het stond in de weg voor het toenemende autoverkeer. Dat gebeurde in 1953. Van de Veldes monument werd verplaatst naar het Harmoniepark. Het ligt daar nu te vervallen: de inscripties nog nauwelijks leesbaar, overdekt door graffiti, het bassin leeg, een speelplaats voor kinderen. Dit jaar zou er wel een begin worden gemaakt van de restauratie naar aanleiding van de 150ste verjaardag van de geboorte van Henry Van de Velde.

Zo bezat het Antwerpse stadscentrum, behalve de gedenkplaat aan het huis in de Oude Beurs waar de meester woonde en stierf, geen enkele herinnering meer aan Peter Benoit. Dat zou duren tot in 1985. Eerder al hadden verscheidene beelden uit de collectie van Middelheim een plaats gekregen in de stad. Bij de heraanleg van de Wapper kwam ook de kop van Jozef Cantrés onvoltooide monument aan de beurt, maar werd het een beetje ongelukkig op een ijzeren console tegen een betonnen muurtje bevestigd. Het kwam er samen met twee andere beeldhouwwerken, waarmee er eigenlijk geen verband bestaat.

Stedelijk Peter Benoit Comiteit - Harelbeke.

Prachtige Muziekavond

gegeven door de Muziekmaatschappij "DE WARE VRIENDEN",
en medehulp van de Tooneelgilde "DE VLAAMSCHE HARTEN",
onder leiding van den Heer Gustaaf Verbrugge

ten voordeele van het op te richten Peter Benoit gedenkteeken

Zondag 30 October 1932 te 5 uur 's avonds

Feestzaal «Schippershof» bij C. Calu, Kortrijkstraat, 5

PROGRAMMA :

I DEEL

- 1) Huldemarch aan mijn Kolonel door V. Bury
- 2) De Pacificatie van Gent, door Peter Benoit
Alva's intocht te Brussel
- 3) De Pacificatie van Gent, door Peter BENOIT
Het Feest der Pacificatie Volksfeest
Optocht der Edelen, Gilden, kamers van
Rhetorika met hun pijpers en narren
"Volksvreugde,"
- 4) De Canarische Princes,
Komieke Operette door G. Allier

VOORDRACHT

over PETER BENOIT

door den Heer RIKKE SCHMITZ uit Antwerpen

II DEEL

- 6) SUITE BALLET in 5 deelen door Fr. Poppy
Ingang Mazurka
Pizzicati, Allegretto Mod.
Valse Lente
Largo
Finale
- 7) ERWINN fantaisie voor clarinette door Meister
- 8) Mijn Moederspraak
door Peter Benoit
begeleid met zang en orkest
- 9) PICON, march door R. Desoutter

Genummerde Plaatsen aan 5 en 3 fr.

Namens het Bestuur :

De Schrijver,
FRANS BAEKELAND,

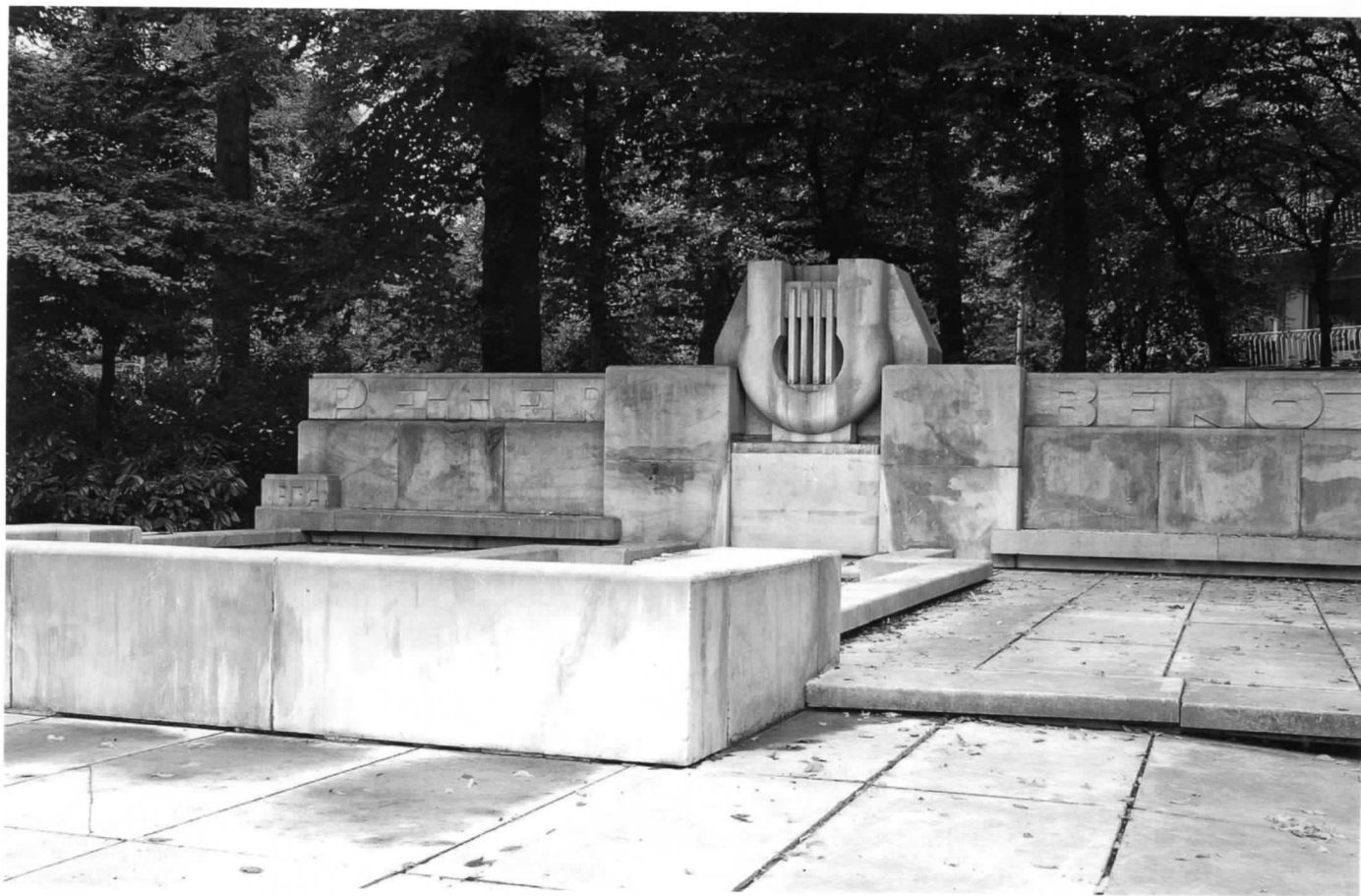
De Voorzitter,
ALFONS BERT.

Druk. G. Vandebuerie-Libeer, Harelbeke

Om geld in het laatje te brengen voor de oprichting van het monument organiseerde het Peter Benoitcomité allerlei activiteiten, zoals deze 'Prachtige Muziekavond'. (Bron: Letterenhuis, Antwerpen).

Zo kreeg de kop van Peter Benoit uiteindelijk toch nog een plaats in de publieke ruimte. Niet iedereen is er gelukkig mee. Op Wikipedia verzucht een Antwerpenaar: Het droevigste lot is

de componist Peter Benoit beschoren. Zijn hoofd hangt verloren aan een betonnen afscheidingsmuur. (...) Had Benoit het op voorhand geweten, hij had nooit zijn Rubenscantate gecomponeerd.

Henry Van de Velde: Peter Benoitmonument, Harmoniepark, Antwerpen. (Bron: Erfgoed.be, Monument Peter Benoit Antwerpen <http://www.flickr.com/photos/erfgoed/221881447/>, geraadpleegd op 07/03/2013.)

Bronnen

- Peter Benoitmuseum, Archief Peter Benoit.
- Stadsarchief Harelbeke, notulenboeken van de gemeenteraad, 1930-1952.
- Stadsarchief Harelbeke, Brievenboeken of correspondentieregisters, 1930-1952.
- Letterenhuis, Antwerpen
- <http://www.flickr.com/photos/erfgoed/221881447/>
- [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Deerlijk_Ren%C3%A9_De_Clercq_\(dichter\)_-2.JPG](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Deerlijk_Ren%C3%A9_De_Clercq_(dichter)_-2.JPG)
- Archief de Roede van Harelbeke
- André De Ridder, Jozef Cantré, Antwerpen, De Sikkel, ministerie van Openbaar Onderwijs, 1953.
- Jan Dewilde, 'De Benoit-monumenten: een brief van den grooten Peter' in: Nieuwsbrief van het Studiecentrum voor Vlaamse Muziek vzw, 112, 2013.

Met dank aan Willy Baert voor de interessante documentatie over de Peter Benoitvereniging
Met dank aan Guy van Hoof, voor de nuttige documentatie die hij ons doorstuurde.
Dit artikel verscheen eerder in kunsttijdschrift Art04